

A diktatúra, a demokrácia és a fejlődés

Mancur Olson, *University of Maryland*

The American Political Science Review, 87.évfolyam, 3.szám (1993. szeptember), 567-576.o.

Fordította: Wiszt Máté Zoltán

Az anarchiában a „kalandozó banditák” szabályozatlan, versengő rablása ellenősztönzőként hat mind a befektetésre, mind a termelésre, így sem a lakosság, sem a banditák nem részesülhetnek annak hasznaiból. Mindketten jobban járhatnak, ha a bandita kikiáltja magát diktátornak – egy „letelepedett banditának”, aki adók formájában monopolizálja a rablást. Egy helyzetét biztosnak tekintő zsarnoknak jól felfogott érdeke, hogy fenntartsa a rendet területén és más, termelékenységet növelő közjavakat állítson elő. Ha egy zsarnok rövid uralomra számít, ez arra ösztönzi őt, hogy elkobozza azokat a termelési eszközöket, amelyekből kisebb adóbevételre számíthat uralma alatt, mintha elkobozná ezeket az eszközöket és megkapná teljes értéküket. Az ebből fakadó negatív ösztönző és a diktatúrákban rejlő bizonytalanság az utódlást illetően maga után vonja, hogy a zsarnokságok ritkán képesek jó gazdasági teljesítményre egy generációnál hosszabb időre. A tartós demokráciához szükséges feltételek ugyanazok, mint amelyek a gazdasági növekedést megteremtő tulajdon és szerződéses jogok biztosításához szükségesek.

Diákéveimben Edward Benfield egyik beszámolóját (1958) olvastam a dél-itáliai szegény falvakban élő emberek hiedelmeiről. Ekkor bukkantam rá egy falusi monarchista figyelemre méltó kijelentésére, aki azt állította, hogy „a királyság a legjobb kormányzási forma, mert az ország a király tulajdona. Az uralkodó úgy viselkedik, mint egy ház tulajdonosa: ha a vezetékek elromlanak, ő megjavítja őket.” A falusi érvelése ütközött a demokratikus meggyőződésemmel. Tagadhatatlan, egy ország birtokosa valóban ösztönözve van arra, hogy tulajdonát termelékennyé tegye. De ha a monarchista érvelését helyesnek véljük, hogyan egyeztetjük össze következtetéseit a demokrácia létével?

Csak az elmúlt években találtam választ erre a kérdésre. Arra a következtetésre jutottam, hogy a kérdés megválaszolásához a diktatúra és demokrácia továbbá a kormányformák gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását leíró új elméletre van szükség. Ha elfogadjuk az elméletet, megvizsgálhatjuk a zsarnokságok és a demokráciák létrejöttét. Az elméletet csak röviden és egyszerűen fogom kifejteni azért, hogy megválaszoljam a történeti tapasztalat legfontosabb kérdéseit.

Az elmélet kiindulópontja, hogy egy társadalom sem működhet megfelelően béke és közjóságok nélkül. Az anarchikus erőszak nyilvánvalóan nem lehet racionális egy társadalom számára; az erőszak és rablás áldozatait nem csak javaiktól fosztják meg, hanem a javak megteremtésének ösztönzőjétől is. Ennek megfelelően csak alacsony szintű, vagy semmilyen termelés nem valósul meg társadalmi béke hiányában. Ezért óriási hasznok származnak a közrend és más alapvető közjóságok biztosításából. Az ebből fakadó hasznokat eloszthatjuk úgy, hogy a társadalom minden tagja jobban járjon. Következtethetünk-e arra, hogy ha mindenki nyer belőle, akkor önkéntes megegyezéssel megszületik az anarchiát felváltó rend?

Az elmélet logikája alapján azt feltételezzük, hogy kis csoportokban a közrend szokványosan önkéntes megegyezéssel jön létre, ez azonban a nagy csoportokra nem igaz. A probléma kulcsa az, hogy habár minden egyes egyén viseli a közjavak megteremtésének teljes költségét vagy kockázatát, a hasznoknak csak egy részét élvezi. Egy olyan kis csoportban, mint egy vadászó-gyűjtögető horda, minden egyén vagy család a közrend és a közjavak jelentős részéhez jut hozzá és az ilyen rend nettó előnyei akkorák, hogy egyetlen család hasznai is túlsúlyban lehetnek az annak megteremtéséhez hozott áldozatokhoz képest. Sőt, ha csak néhány fős a csoport, mindenkinek a jóléte észrevehetően függ attól, hogy a többiek csoportközpontúan viselkednek-e. Ezért minden család; azáltal hogy világossá teszi, hogy egy másik család együttműködése maga után vonja az ő együttműködését, nem kooperatív viselkedése pedig az ő hasonló reakcióját eredményezi; növelheti a valószínűségét annak, hogy viselkedése illeszkedik egy másik családéhoz. Így mindenki

ösztönözve lesz arra, hogy a csoportérdeknek megfelelően viselkedjen. Számtalan megfigyelés támasztja alá, azt az elméleti előrejelzést, hogy eléggé kis csoportok gyakran szerveződhetnek kollektív cselekvésre.

Az előrejelzés összhangban van a legtöbb primitív társadalmon végzett antropológiai megfigyelésekkel. A primitív vadászó-gyűjtögető társadalmak rendszerint hordákból állnak, amelyek a gyerekekkel együtt is csak 50-100 tagot számlálnak. Más szóval egy ilyen horda általában csak néhány családot foglal magába, amelyeknek együtt kell működniük. Az antropológusok rámutattak arra, hogy a primitív törzsek a békét és a rendet általában önkéntes megegyezéssel tartják fenn. Hasonló megfigyelésekről számolt be Caesar, Tacitus és más klasszikus szerzők a kevésbé fejlett germán törzsek körében. A legprimitívebb törzsek általában minden fontos döntést konszenzussal hoznak, sőt sok törzsnek még vezetője sincs. Amikor egy törzs már túl sok tagot számlál, vagy nagyfokú a nézeteltérés a tagok között, a hordában szakadás mehet végbe, de a döntéseket a létrejövő új csoportok is egyhangúan hozzák. Ha egy törzs még vadászó-gyűjtögető szakaszát éli, alig van ösztönözve arra, hogy leigázzon egy másik törzset, vagy rabszolgákat tartson, mivel a foglyok nem tudnak a saját fenntartásukhoz szükséges mennyiségen túl annyi többletet termelni, hogy az fedezze őrzésük költségeit.¹ Ezért, a földművelő társadalmakat megelőző legprimitívebb törzsek esetében úgy tűnik, igaz az a logikai előfeltevés, hogy a békéből származó jelentős előnyök elérhetőek önkéntes megegyezéssel.

Amint az ember rájött, hogyan lehet a termést hatékonyan növelni, a termelés fokozódott, a lakosságszám nőtt és a nagy embercsoportoknak kormányzatokra volt szükségük. Ugyanaz a logika, amely megmutatja, hogy a kis csoportok miért cselekszenek egységesen a közös érdeküknek megfelelően, nagy csoportoknál azt diktálja, hogy az önkéntes kollektív cselekvésnél nem állhatnak fenn a közrendből és más közjóságokból származó hasznok, még ha az alapvető közjóságokból származó aggregált nettó nyereség nagy is.² A fő ok az, hogy egy egymillió fős társadalom egy tagja a kollektív jószág hasznából körülbelül egy milliomod részt kaphat, de bármit tesz annak előállításáért, viselnie kell cselekedete teljes költségét, és ezért alig van ösztönözve, hogy hozzájáruljon a kollektív jószág előállításához. Mostanra erről már óriási elméleti és empirikus irodalom van, amelynek nagy része egyetért abban, hogy általában kis csoportok alkalmazzák a spontán kollektív cselekvést, de nagy csoportok nem képesek spontán kollektív cselekvésre.³

Ezért nem kellene meglepődnünk, hogy míg sok írás készül a „társadalmi szerződések” kívánatosságáról a törvény és a rend előnyeinek megszerzésében; még soha senki nem talált olyan nagyobb méretű társadalmat, amely közrendhez és más közjavakhoz jutott volna a társadalom tagjai között létrejött egyezség révén.

A láthatatlan kéz első áldása

Hogyan lehetséges akkor, hogy a legnépesebb társadalmak a történelem során rendszerint elkerülték az anarchiát? A válaszra véletlenül találtam rá, amikor egy kínai hadúrrol olvastam (I. Sheridan 1966). Az 1920-as években Kína nagy része különböző hadurak irányítása alatt állt. A hadurak csapataikkal meghódítottak egy területet, majd kinevezték magukat annak urává. Erősen megadóztatták a népet és a haszon nagy részét zsebre tették. Feng Yu-hsiang hadúr azáltal vált híressé, hogy hadseregével sokszor vonult banditák ellen, illetve hogy legyőzte a kalandozó bandita, Fehér Farkas rendkívül nagy hadseregét. A legtöbb embernek Feng birtokán kétségkívül jobban

---

1 Etnográfiai beszámolók kimerítő vizsgálatából kvantitatív bizonyíték van arra, hogy a rabszolgákra vonatkozó utalások gyakorlatilag hiányoznak a legprimitívebb népekről szóló tudósításokban, viszont inkább gyakoriak a fejlettebb földművelő társadalmaknál (Hobhouse, Wheeler, and Ginsberg 1930). A rabszolgatartás nem kifizetődő vadászó-gyűjtögető társadalmakban (Olson 1967).

2 A kis törzsek néha szövetséget hoznak létre és ezáltal növelik azok számát, akik kollektív jószágokhoz juthatnak hozzá önkéntes cselekvés révén (Olson, 1965 62-63). Néhány nagyon korai földművelő társadalom ilyen lehetett. De ha a kis csoportok száma nagyon megnő, a méretp probléma ismét magától értetődően jelentkezik és az önkéntes kollektív cselekvés nem megvalósítható.

3 Sok jó irodalomhoz, amelyek kiterjesztik és tesztelik A kollektív cselekvés logikájának érvelését, idézetnek és az értékes új vizsgálatokhoz lásd Hardin 1982 és Sandler 1982.

ínyére volt ő, mint a kalandozó banditák.

Elsőre ez zavarónak tűnik: Miért részesítenék előnyben az áldozatok a letelepedett banditákat, akik folyamatosan rabolnak az áldozatok egy adott csoportjától a kalandozó banditákhoz képest, akik a rablás után azonnal távoznak? A hadvezérek nem kiáltották ki magukat a legitimnek és a rablásaik csak abban különböztek a kalandozó banditákétól, hogy ők folyamatos adóztatás formájában tették azt, alkalmi fosztogatások helyett.

Valójában, ha egy kalandozó bandita letelepedik, a rablásait rendszeres adóztatás formájában végzi, és egyúttal fenntartja birtokán a rablás monopóliumát, akkor azok, akiktől adót von el, ösztönözve lesznek a termelésre. A racionális letelepedett bandita a bevételeknek csak egy részét vonja el adók formájában, mert összességében nagyobb mennyiségű jövedelmet vonhat el alattvalóitól, ha ösztönzi őket jövedelemtermelésre, amit ő megadóztathat.

Ha a letelepedett bandita sikeresen monopolizálja birtokán a rablást, akkor az áldozatainak nem kell aggódnia más rablók miatt. Ha a letelepedett bandita csak rendszeres adóztatáson keresztül rabol, akkor az alattvalói tudják, hogy megtarthatják termelésük azon részét, amely az adók befizetése után marad. Mivel a letelepedett bandita számára alattvalói az adók forrásai, ő szintén ösztönözve van arra, hogy meggátolja alattvalói meggyilkolását vagy munkaképtelenné tételét. A rablás racionális kisajátítása révén – a szabályozatlan versengő rablással ellentétben – a letelepedett bandita áldozatai számolhatnak azzal, hogy megtarthatnak valamennyi tőkét, amennyit felhalmozhatnak az adózás utáni jövedelemből és ezért ösztönözve vannak a megtakarításra és a befektetésre is, ily módon növelve a jövőbeli bevételeket és adókat. A rablás kisajátítása és az adót termelő alattvalók védelme ezért felszámolja az anarchiát. Mivel a hadvezér elveszi a teljes termelés egy részét adók formájában, ez arra fogja késztetni őt, hogy más közjavakat is biztosítson, amennyiben ezen közjavak biztosítása megfelelően növeli az adóztatható jövedelmet.

A kalandozó banditák világában alig van, vagy egyáltalán nincs ösztönzés arra, hogy bárki is termeljen vagy felhalmozzon bármit is, amit elrabolhatnak tőle, ezért kevés elrabolni való érték van. A bandita racionalitása ennek megfelelően arra készteti a bandavezért, hogy megszerezzen egy adott birtokot, kinevezze magát a birtok uralkodójának, és biztosítsa a közrendet és más közjavakat a lakosságnak. Így többet tud lopni az adók révén, mint amit a vándorló fosztogatással tudott volna. Ezzel elérkeztünk a „láthatatlan kéz első áldásához”: a racionális, önérdékkövető kalandozó banditavezér, mintha a láthatatlan kéz vezérelné, letelepszik, megkoronázza magát, és kormányzattal cseréli fel az anarchiát. A kibocsátás óriási növekedése, ami rendszerint a közrend és más közjóságok előállításából származik, sokkal nagyobb hasznot hoz a letelepedett banditának, mint amit a kormányzat felállításával tudott volna elérni.

Ezért a törzseknél nagyobb csoportoknál kormányzat jön létre, nem társadalmi szerződések, vagy bármilyen önkéntes tranzakciók miatt, hanem inkább a racionális önérdék miatt azok körében, akik a legnagyobb erőszakszervezetet meg tudják szervezni. Ezek az erőszakra szakosodott vállalkozók természetesen nem hívják magukat banditáknak, sőt, épp ellenkezőleg: maguknak és utódaiknak magas rangú címeket adományoznak. Uralkodásuk legitimitását néha még isteni eredetű jogokkal is igazolják. Mivel a történelmet a győztesek írják, hagyományosan az uralkodó dinasztiák származását inkább magyarázzák fennkölt okokkal, mint az önérdékkel. Valamennyi zsarnok általában azt állítja, hogy az alattvalóik kívánják, hogy ők uralkodjanak, ezáltal támogatják azt a történelmietlen feltételezést, hogy a kormányzat valami önkéntes választás eredményeképpen jött létre. (Ezeknek az állításoknak a tranzakciós költségek irodalmában is van visszhangja, ami a különböző kormányformák létrejöttét részben vagy egészben az önkéntes szerződésekkel és az azzal kapcsolatos tranzakciós költségekkel próbálja megmagyarázni. Lásd Barzel 1991; Kisel és Barzel 1991; North 1981; North és Thomas 1973).⁴

Bármely egyén, akinek zsarnoki hatalma van egy ország felett, közjavakat is biztosítani fog,

---

4 Ez az irodalom a legkonstruktívabb és legérdekesebb, de addig a pontig, amikor a kormányzatot megpróbálja önkéntes tranzakciókkal magyarázni, nem meggyőző. North, miközben hangsúlyozza a tranzakciós költségeket és a szerződéseket, használja a „ragadozó állam” fogalmát és a kollektív cselekvés logikáját is az állam leírásánál, ezért az ő megközelítését meg kell különböztetni Barzelétől.

mert „átfogó érdeke” ezt diktálja.⁵ Egy társadalom tisztségviselőjének, politikai pártjának, érdekcsoportjának, uralkodójának, vagy bármely más rész-, vagy teljhatalmú „tulajdonosának” átfogó érdekei változnak a társadalomban rejlő kockázat függvényében. Egy szervezet vagy egyén minél nagyobb vagy minél jobban beépült („minél inkább átfogó”) érdekeltiséggel rendelkezik egy társadalomban, annál nagyobb az adott szervezet vagy egyén ösztönzése, hogy közjóságokat biztosítson a társadalom számára. Ha egy zsarnok egy harmadát kapná a birtokán végbemenő bármiféle jövedelem-növekedésnek az adóbeszedés révén, akkor az általa biztosított közjóságok hasznának egy harmadát szerezne meg. Így ösztönözve lenne arra, hogy biztosítsa a közjóságokat egészen addig a pontig, ahol a nemzeti jövedelem az egy harmad reciprokával, vagyis hárommal növekedne a közjóságra költött utolsó pénzegységből. Bár a társadalom bevétele és jóléte nyilvánvalóan nagyobb lenne, ha többet költenének közjóságokra, egy racionális, önérdékkövető zsarnok által biztosított közjóságok haszna a társadalom számára gyakran így is óriási. Gondoljunk például az anarchia minimális szintű közrenddel való felváltásának előnyeire.

A történelemből tudjuk, hogy az adószedő zsarnok átfogó érdeke, hogy hagyja a civilizációt akár jelentős mértékben fejlődni. A letelepedett földművelés kezdeteitől, körülbelül a francia forradalomig, az emberiség túlnyomó többsége zsarnokságnak és adó formájában történő rablásnak volt kitéve. A történelem egészen napjainkig többnyire a civilizáció fokozatos fejlődésének története volt a letelepedett banditák uralma alatt, kalandozó banditák epizódjaival alkalmanként megszakítva. Attól kezdve, hogy Sarrukín hódításai megteremtették az Akkád Birodalmat, XVI. Lajos és Voltaire koráig, a civilizáció lenyűgöző fejlődése ment végbe, ami nagyrészt letelepedett banditák uralma alatt történt.⁶

A megmarkoló kéz

Most pedig elkezdhetjük összeegyeztetni a falusi monarchista meglátását és az előző érvelést a demokrácia esetével. Bár a monarchistának igaza volt abban, hogy az abszolút uralkodónak annyi ösztönzője van, hogy megjavítsa azt, ami elromlott, mint egy ház tulajdonosának, az analógiája erősen félrevezető. A zsarnok nem egy egyszerű háztulajdonoshoz, vagy minden ház tulajdonosához hasonló helyzetben van, hanem inkább ő birtokol minden vagyont egy országban, kézzelfoghatót és emberit egyaránt. A zsarnoknak valóban érdekében áll, hogy megtartsa és növelje mindennek és mindenkinek a termelékenységét, ami a birtokán van, és ebből hasznot húznak az alattvalói is. De az is érdekében áll, hogy monopoljára alapítson meg és ezt kiszabja mindenkire, beleértve az emberi munkát is.

Más szóval, az uralkodó ösztönözve van arra, hogy a maximálisan lehetséges többletet elvonja az egész társadalomtól és a saját céljaira használja fel. Pontosan ugyanaz a racionális önérdék készíti letelepedésre és a kormányzat megteremtésére a kalandozó banditát, mint ami arra viszi őt, hogy elvonja a maximálisan lehetséges hasznot a társadalomtól a maga számára. Arra fogja használni az elnyomás monopóliumát, hogy adók és más elvonások formájában a maximális összeget szerezze meg.

Egy zsarnok fogyasztása továbbá nem korlátozódik személyes lehetőségei miatt ételre, szállásra és ruházatra. Bár a piramisok, a versailles-i palota, a Tadzs Mahal, vagy Imelda Marcos háromezer pár cipője drága volt, a zsarnokok társadalmi költségét leginkább a katonai erő, a nemzetközi presztízs, és a nagyobb birtokok igénye jelenti. Az például nagy arányt képviselt a

---

5 A „átfogó érdek” definíciójához és a fontosságának bizonyításához, lásd Olson 1982. Annak az elméletnek a logikai struktúrája, hogy a „átfogó érdekeket” addig veszik figyelembe társadalmi következményeivel együtt, míg a szűk csoportok nem, azonos azzal a logikával, hogy a kis csoportok részt vesznek a kollektív cselekvésben, a nagyok pedig nem.

6 A civilizáció sok jelentősebb előrelépése még a történelmi korokban ment végbe valamennyire demokratikus, vagy nem diktatórikus társadalmakban, mint az ókori Athén, a köztársaság kori Róma, az észak-italiai városállamok, a 17-századi Hollandia és (legalábbis az 1689 utáni) Nagy-Britannia. A nem zsarnoki törvényhozás aránytalan képviselőjének magyarázata az emberi fejlődésben később következik ebben a cikkben.

Szovjetunió kibocsátásában, hogy kielégítsék diktátoraik szuperhatalmi igényeit.⁷

Néhány író a „ragadozó állam” metaforáját használja, de ez félrevezető, még a zsarnokságok esetében is. Amint korábban láttuk, egy letelepedett banditának átfogó érdeke az irányítása alatt álló területen fenntartani az uralmát és ennek megfelelően biztosítja a közrendet és más közjóságokat. Ezért nem olyan, mint a jávorszarvast elejtő farkas, hanem inkább, mint a farmer, aki biztosítja, hogy jószága védett helyen legyen és kapjon elég vizet. A ragadozó-metafora elhomályosítja a letelepedett bandita intézményének előnyeit az anarchia állapotával szemben és az ebből származó civilizációs előnyöket. Ezért egy metafora vagy modell sem lehet korrekt, még a zsarnokságra nézve sem, ha nem veszi számításba egyidejűleg a letelepedett bandita ösztönzését, hogy közjavakat biztosítson, és hogy a lehető legnagyobb nettó felesleget vonja el maga számára.

Bár a letelepedett banditák különböző formában vették át a történelem irányítását, a jelenség lényege látható, ha feltételezzük, hogy a zsarnok minden bevételéhez nyílt adóztatás formájában jut hozzá. A racionális zsarnok bizonyos erőforrásokat közjóságokra fog áldozni abból, amit az adóztatás révén szerzett, de sokkal magasabb adókulcsokat fog megállapítani, mint ami a közjavak előállításához szükséges, mivel a zsarnok az adóbeszedés révén maximalizálja a nettó többletét. Minél magasabb a közjóságok biztosításának szintje adott adókulcs mellett, annál magasabb a társadalom jövedelme és az ebből az adóból származó haszon. Ezzel egyidejűleg minél magasabb az adókulcs, a közjóságok adott szintje mellett, annál alacsonyabb a társadalmi bevétel, mivel az adók torzítják az ösztönzőket.

Vajon mekkora adókulcsot és a közjóságok mekkora szintjét fogja a racionális, önérdékkövető zsarnok választani? Tételezzük fel, hogy ebben a pillanatban a zsarnok közjóságokkal kapcsolatos kiadásainak szintje adott. Amint Joseph Schumpeter (1991) egyértelműen rámutatott, és amire Ibn Kalduhn (1967) sokkal korábban ráérezett,⁸ az adóbevételek olyan mértékben fognak emelkedni (ha alacsony adóztatási szinttel kezdünk), ahogyan az adókulcsok emelkednek, de a bevételmaximalizálási szint elérése után, a magasabb adók torzítják az ösztönzőket és annyival csökkentik a bevételt, hogy a beszedett adó mértéke csökken. A racionális önérdékkövető zsarnok a haszonmaximalizáló adókulcsot választja.

Bár a beszedett adó mennyisége bármely adókulcsnál változik a közjóságok szintjének hatására, a zsarnok bevételmaximalizálási szintjének nem kéne változnia. Ez az optimális adókulcs pontosan meghatározza, mennyire átfogó a zsarnok érdeke a társadalomban és hogy ő mekkora részt kap a nemzeti jövedelemből. Ő így addig fog költeni közjóságokra, amíg az utolsó közjóságra költött dollárja egy dolláros emelkedést hoz a nemzeti jövedelemből való részesedésében. Ebben a pontban, mint tudjuk, a társadalom számára a nyereség ezen részesedés reciproka lesz.

Bár a zsarnok alattvalói jobban járnak, mintha anarchiában élnének, ki kell bírniuk akkora adókat, vagy más terheket, hogy ha tovább emelnék őket, akkor a jövedelem annyival esne vissza, hogy még a zsarnok is rosszul járna, aki csak a jövedelemesés egy részét nyeli el kevesebb beszedett adó formájában.

Nincs hiány olyan történelmi példákban, ahol zsarnokok a saját politikai és katonai céljaik érdekében annyi bevételt szedtek be, amennyit csak tudtak. Gondoljunk csak végig a legnagyobb zsarnoki uralmakat a nyugati történelemben! Franciaországban a Bourbonok (főleg a francia forradalom hajnalán) annyi adót szedtek be, amennyit tudtak. A spanyol Habsburgok ugyanezt tették. A Római Birodalom az adókulcsait alapvetően legalább a bevételmaximalizálási szintig

---

7 Az itt bemutatott elmélet érvényes a kommunista rendszerekre ugyanúgy, mint bármelyik másakra, bár még ki kell dolgozni úgy, hogy figyelembe vegye az „implicit adó-ár diszkriminációt”, amelynek az úttörője Joszif Sztálin. Ez az innováció lehetővé tette a sztálinista rezsimeknek, hogy a társadalmi kibocsátás nagyobb részét szerezzék meg a saját céljaikra, mint bármelyik másik rezsimek tudta. Ez magyarázza Sztálin sikerét a Szovjetunió szuperhatalommá tételében és sok kommunista rezsimek katonai kapacitásait. Ez egy egyedülálló függést is teremtett a rendszer számára a vezető káderektől, ami végül végzetesnek bizonyult. Ahhoz, hogy hogyan érvényesül az itt bemutatott elmélet a kommunista rendszerekre és a tranzíciós társadalmakra, lásd Clague és Rausser 1992, előszó, 4. fejezet; Murrell és Olson 1991; Olson 1993.

8 Schumpeter elemzése az „Adóztató állam válsága” című művében, amit az erősen megadóztatott Osztrák-Magyar Monarchiában írt, az első világháború végén, Ibn Kalduhné pedig a klasszikusnak számító Muggadimah-ban.

emelte.

A demokráciák és a diktatúrák összehasonlítása

Hogyan lehetne összehasonlítani egy racionális, önérdékkövető zsarnokot egy demokráciával? A demokráciáknak olyan sok változata van, hogy nincs egy magyarázat, amely érvényes lenne az összes esetre. Azonban sok hasznos következtetésre juthatunk, ha először végiggondoljuk az egyik legegyszerűbb demokratikus berendezkedés működését. Ebben a szituációban két elnökjelölt, vagy két jól szervezett párt verseng a kormányzásért. Ez az egyszerűsítő feltételezés azt valószínűsíti, hogy a demokráciák gazdasági teljesítménye jobb, mivel ebben az esetben a pártok ösztönzői jobban beépültek, mint diktatúra esetén: a pártok több közjavat biztosítanak. Az ellentétes feltételezést később fogalmazom meg. De mindenhol kerülni fogom azt a hamis feltevést, hogy a demokráciákban mások a politikusok motivációi, mint a diktatúrákban. Az a feltevés, hogy a demokratikus politikai vezetők éppolyan önérdékkövetők, mint a letelepedett banditák és bármilyen fortélyt bevetnek, hogy többségi támogatást szerezzenek.

A kétpárti demokráciákkal kapcsolatos megfigyelésekből kiviláglik: a hatalmon lévők szeretik bizonygatni, hogy az ő kormányzásuk alatt él legjobban a nép. Egy kormány nyilvánvalóan nem érvelhetne azzal, hogy kormányzása alatt élt legjobban a nép, ha mint az önérdékkövető zsarnok, a lehető legnagyobb többletet vonná el a társadalomtól. De túl elfogultak vagyunk a demokrácia irányába, ha feltételezzük, hogy a hivatalban lévő párt vagy elnök úgy maximalizálja az újraválasztási esélyeit, hogy egyszerűen olyan jót tesz a választókkal, amilyen jót csak lehet.

Egy jelöltnek csak a többségre van szüksége a győzelemhez és képes lehet megvásárolni a többséget, ha jövedelemátcsoportosítást hajt végre a lakosság egészétől a potenciális többség irányába. A jövedelemátcsoportosításhoz szükséges adók éppúgy rontják az ösztönzőket és csökkentik a társadalom kibocsátását, ahogyan egy zsarnok jövedelemelvonása teszi. Vajon a szavazatvásárlási verseny az ösztönzők akkora torzulását okozza az adóztatáson keresztül, hogy azok azonosnak tekinthetők a racionális zsarnokéval? Egy szavazatvásárló demokratikus vezető ugyanúgy ösztönözve van arra, hogy az adókulcsokat a bevételmaximalizálási szinten állítsa be, mint egy racionális zsarnok?

Nem. Bár mind a többségnek, mind a zsarnoknak átfogó érdeke van a társadalomban, mert ellenőrzik az adószedést, a többség emellett jelentős részesedést kap a társadalom piaci bevételeiből és még átfogóbb érdeket szolgáltat a társadalom termelékenységében. A többség piaci kereseteket érintő érdekei arra készítetik a jelöltet, hogy kevesebbet osszon magának, mint egy zsarnok. Ez magától értetődő végiggondolva, hogy a demokratikus többség számára milyen lehetőség adódna, ha a bevételmaximalizáló adókulccsal számolunk. A bevételmaximalizáló adókulcsnál a kulcs kis mértékű változása nem változtatja meg a beszedett adó mennyiségét. Kis mértékű adóemelkedés csökkenti a nemzeti jövedelmet, annak ellenére, hogy a bevétel nagyobb százalékát szedik be adóban, s így a beszedett mennyiség nem változik. Kis mértékű adócsökkenés annyival növeli a nemzeti jövedelmet, hogy bár a jövedelem kisebb arányát szedik be, a bevételek változatlanok maradnak. Ez a zsarnok számára optimális adószint, mert a nemzeti jövedelem változásai csak az adóbeszedés változásain keresztül vannak hatással az ő bevételeire.

De a többség a bevételmaximalizálási adókulcsnál növelni fogja a bevételeit az adók csökkentésével: ha a nemzeti jövedelem emelkedik, a többség nem csak magasabb adókat szed be a nemzeti jövedelem után, mint a zsarnok, hanem többet nyer a piaci bevételeken is. Így itt az optimális adószintnek alacsonyabbnak kell lennie, mint a zsarnok esetében. A legegyszerűbb számtani példa az, hogy feltételezzük, hogy egy harmad a bevételmaximalizáló adókulcs és a többség a nemzeti bevétel egy harmadát szerzi meg a piacon. A racionális zsarnok azt fogja tapasztalni, hogy az utolsó begyűjtött dollár hárommal csökkenti a nemzeti bevételeket. Ennek egy harmada az ő vesztesége, így ő éppen nullszaldós az utolsó begyűjtött dollárral és maximalizálja a profitját. De ha a többség hibásan ugyanazt az adókulcsot választaná, akkor az önkárosító lenne, mivel elveszítene két dollárt (ugyanazt a dollárt, mint a zsarnok, plusz egy dollárt a piaci bevételből) az utolsó begyűjtött dollárból. Ebben az esetben a többség egy alacsonyabb szinten

fogja a teljes bevételét maximalizálni és kevesebbet fog magának juttatni, mint egy zsarnok juttatna neki.⁹

Általánosabban, a hatalmon lévőknek (legyen az zsarnok, többség, vagy bárki más) megéri, hogy megállítsa a saját magához történő jövedelemátcsoportosítást, amikor a nemzeti jövedelem az ő nemzeti jövedelemben való részesedésének reciprokával csökken. Ha a bevételmaximalizáló adókulcs egykettő lenne, a zsarnok abbahagyná az adóemelést, amikor a nemzeti jövedelem két dollárral esne az utolsó beszedett dollár miatt. Például az a többség, amely a piaci nemzeti jövedelem háromötödét szerzi meg, optimálisnak tartaná elvonni a jövedelem egyötödét, ami szükségszerűen ötnegyeddel, vagy 1,25 dollárral csökkentené a nemzeti jövedelmet, az utolsó elvont dollár eredményeként. Ezért minél átfogóbb az érdek – minél nagyobb a részesedés a nemzeti jövedelemből, minden erőforrást véve –, annál kevesebb a redistribúcióból eredő társadalmi veszteség. Ennek megfelelően minél szűkebb az érdek, annál kevésbé fogják figyelembe venni a redistribúció társadalmi költségeit.

Az előbb kifejtett szempont megvilágítja, miért vezethet az a feltételezés, hogy a demokrácia működését alapvetően az átfogó érdek határozza meg, túl optimista jóslatokhoz sok valódi demokráciával kapcsolatban. A kis pártok, amelyek arányos képviselőt esetén gyakran megjelennek, a társadalomnak csak egy kis hányadát képviselik és ezért alig vannak ösztönözve arra, hogy figyelembe vegyék azon lépéseknek a társadalmi költségét, amelyeket az őket támogató néhány választópolgár nevében tesznek. A speciális érdekcsoportoknak, amelyek a fő meghatározói annak, hogy milyen kormányzati politika érvényesül az adott területeken, kevés ösztönzőjük van arra, hogy figyelembe vegyék a redistribúció társadalmi költségeit. Egy tipikus lobby az Egyesült Államokban például az ország jövedelmének kevesebb, mint egy százalékával rendelkezőket képviseli. A reciprok-szabályból következik, hogy egy ilyen csoport arra van ösztönözve, hogy csak akkor hagyja abba a további redistribúciót a megbízói felé, ha az újraelosztás társadalmi költségei legalább százszor akkorák lesznek, mint amennyit nyernek a redistribúciós küzdelemben.

Éppen ezért hiba lenne arra következtetni, hogy a demokráciák szükségszerűen kevesebbet osztanak újra, mint a diktatúrák. Az újraelosztásból viszont részesül az összes állampolgár, még ha gyakran meglehetősen egyenlőtlenül is. A demokratikus politikai verseny, még ha nagyon rosszul is működik, nem ösztönzi a kormány vezetőjét arra, hogy úgy mint a zsarnok, a maximálisan lehetséges társadalmi többletet elvonja a társadalomtól és a saját céljaira használja.

Sokáig éljen a király!

Köztudott, hogy egy gazdaság csak akkor generál maximális bevételt, ha magas a beruházási ráta és a hosszú távú beruházások hozamának jelentős hányada jóval később realizálódik. Ez azt jelenti, hogy egy hosszú távra tervező zsarnok megpróbálja majd meggyőzni az alattvalóit, hogy a vagyonuk folyamatos védelem alatt áll nemcsak mások lopásai ellen, hanem magának a zsarnoknak a kisajátítása ellen is. Ha az alattvalói félnek a kisajátítástól, akkor kevesebbet fognak beruházni, és hosszú távon a beszedett adó mennyisége csökken.

Ahhoz, hogy egy adott adókulcs mellett a maximális elérhető bevételt elérjük, a társadalomnak nem csak a szerződések kikényszerítését kell biztosítania, hanem az eljárás pártatlanságát is, például a hosszú távú kölcsönszerződéseket. Mindazonáltal a teljes hasznot megint csak hosszú távon lehet learatni. Ahhoz, hogy a hosszú távú szerződések összes előnyét ki lehessen aknázni, egy országnak stabil valutára is szüksége van. Egy letelepedett bandita ezért csak akkor gyűjtheti be a maximális hasznot – és a zsarnok a fennhatósága alatt álló terület termelékenységében lévő átfogó érdekéből alattvalói a legnagyobb hasznot szerzik –, ha végtelen időtávra távra tervez és ha az alattvalói teljesen bizonyosak abban, hogy magántulajdonhoz és a szerződések pártatlan kikényszerítéséhez való jogukat a zsarnok mindig tiszteletben tartatja majd, és hogy a valuta meg fogja tartani értékét.

---

⁹ Ennek a következmények a matematikai és geometriai bizonyítása és sok más, ebben az elméletben megfogalmazott technikai kérdés elemzése igénylés után elérhető.

Tegyük fel, hogy a zsarnok csak az előtte álló év átvészelésével foglalkozik. Így ki fog sajátítani minden olyan tőkeeszközt, aminek az éves adóhozama alacsonyabb, mint a teljes értéke. Szintén profitálni fog abból, ha „megfeledeznek” a hosszú távú szerződések betartatásáról, ha nem törleszti az adósságait, és ha pénzt veret, vagy nyomtattat, amit el tud költeni akkor is, ha az elkerülhetetlenül inflációt okoz. Mikor a zsarnoknak egyáltalán nem áll érdekében, hogy figyelembe vegye a társadalom jövőbeli kibocsátását, az ösztönzői olyanok, mint egy kalandozó banditáé és azzá is válik végül.¹⁰

Biztosak lehetünk benne, hogy a racionális zsarnok ösztönözve van arra, hogy ígéretet tegyen, sosem fogja elkobozni vagy kisajátítani a vagyont az érdekeltsége miatt, ami a beruházások növelésében és az alattvalói közti kereskedelembe van. De egy zsarnok ígérete nem kényszeríthető ki független igazságszolgáltatás, vagy más független hatalomforrás révén, mert a zsarnoki hatalom a definíció alapján maga után vonja azt is, hogy nem lehetnek olyan bírák, vagy más független hatalomforrás a társadalomban, amit a zsarnok ne bírálhatna felül. Emiatt és annak a nyilvánvaló lehetősége miatt, hogy egy diktátor tervezhet rövid távra is; a hatalom bizonytalansága, vagy örökös hiánya esetén, egy zsarnok ígéretei sosem teljesen hitelesek. Ezért az általam felvázolt racionális, önérdékkövető zsarnok modellje valójában túl optimista a gazdasági teljesítményt illetően az olyan zsarnok uralma alatt, akiről implicite feltételezzük, hogy végtelen időtávra tervez (és az alattvalói is úgy hiszik).

Sok zsarnok, legalábbis néha, rövid időtávra tervez: az uralkodók és a diktátorok által véghezvitt elkobzásokra, kisajátított kölcsönökre, alaptalan pénzverésre és valutaleértékelésre a történelem számtalan példával szolgál.

A királyok uralkodási idejének problémája és a dinasztiák társadalmi elfogadottságának egykor széles körben elfogadott nézete egy uralkodó időhorizontjának fontosságát bizonyítja. Sokféle módon lehet dicsőíteni egy királyt, de amint az előző érvelés mutatja, az alattvalóknak nyomósabb okuk van arra, hogy őszintén mondják, hogy „éljen a király!”. Ha a király arra számít, hogy dinasztiája fennmarad, akkor az tovább nyújtja tervezési horizontját és jó az alattvalóknak is.

A dinasztikus öröklés történelmi gyakorisága valószínűleg az abszolút monarchiák egy másik elhanyagolt tulajdonságának köszönhető, hiszen annak valószínűsége, hogy a király fia a legtehetségesebb jelölt a pozícióra, meglehetősen csekély. Definíció szerint egy abszolút uralkodóval szemben nem lehet olyan független hatalomforrás a társadalmon belül, amely hatalomra segíti a következő uralkodót és a társadalomra kényszeríti a döntését. Ha a társadalomnak lehetősége van egy új uralkodó megválasztására, akkor az maga után vonja azt is, hogy ez használható a jelenlegi zsarnok eltávolítására vagy korlátozására. A modern afrikai és latin-amerikai diktatúrák a bizonyítékok arra, hogy a legtöbb diktatúra természeténél fogva hajlamos az utódlási válságokra és a jövőbeli bizonytalanságokra. Ezek a bizonytalanságok hozzájárulnak a most leírt rövid időhorizont problémájához. Ilyen körülmények között előnyös lehet egy társadalom számára, ha konszenzus alakul ki arról, hogy kinek kellene a következő uralkodónak lennie, mivel ez csökkenti a zsarnokságban bármilyen, a zavartalan öröklést biztosító független erő hiányából eredő társadalmi veszteséget. Zsarnokságban a dinasztikus öröklés társadalmilag kívánatos lehet, mert egyrészt csökkentheti az utódlási válság kialakulásának valószínűségét, másrészt arra készítheti az uralkodót, hogy időhorizontját kitágítsa és a társadalom termelékenységét növelje.

---

10 Ha egy háború erodálja az azzal kapcsolatos bizonyosságot, hogy melyek lesznek egy zsarnok birtokának a határai, az uralkodó időhorizontja, ami bármely adott terület birtoklását illeti, lerövidül – még akkor is, ha hisz abban, hogy valamelyik területet valahol ellenőrzése alatt tudja tartani. A határon a teljes bizonytalanság, hogy egy zsarnok mely területet fogja birtokolni, magában foglalja a kalandozó banditizmust. Az letelepedett banditák előnyei a kalandozó banditákkal szemben nyilvánvalóan akkor a legnagyobbak, ha természetes és katonailag védhető határok vannak. Érdekes módon, a legkorábbi államok a történelemben főleg, ahogyan egy antropológus mondaná, „környezetileg körülhatárolt” területen jöttek létre, azaz sivataggal, hegyekkel, vagy tengerekkel körülhatárolt művelhető földterületen (lásd Carneiro 1970). A környezeti körülhatároltság nemcsak katonailag életképes határokat nyújt, de korlátozza a vereséget szenvedett törzsek lehetőségét is, hogy elmeneküljenek másik területre erőt gyűjteni (amint erre Carneiro rámutat). Ez viszont azt jelenti, hogy a társadalmi fejlődés legkorábbi szakaszaira jellemző konszenzuális demokráciát ilyen földrajzi feltételek mellett a diktatórikus állam váltotta fel, előbb, mint más feltételekben.

A demokrácia, az egyén jogai és a gazdasági fejlődés

Láttuk, hogy ha a diktátornak eléggé rövid az időhorizontja, akkor érdekében áll, hogy elvegye az alattvalói tulajdonát, felbontsa a velük kötött szerződéseket, amelyek tőlük kölcsönzött pénzről szólnak, és hogy ne vegye figyelembe döntései hosszú távú gazdasági következményeit. Még a rövid időhorizontú zsarnok uralkodásának mindig jelenlévő lehetősége is csökkenti a befektetésekbe és a hosszútávú szerződések kikényszerítésébe vetett bizalmat. Mire van szükségük az egyéneknek egy gazdaságban, ha maximális biztosítékot akarnak arra, hogy bármilyen felhalmozott tulajdont tiszteletben tartanak és hogy minden általuk aláírt szerződés elfogulatlanul ki lesz kényszerítve?

Biztos kormányzatra van szükségük, ami elismeri az egyén jogait. De az egyén jogai rendszerint a kormányzati intézmények egy speciális csoportját képezik. Nincs magántulajdon kormányzat nélkül! A kalandozó banditák világában lehet, hogy néhány egyénnek van vagyona, de senkinek nincs a társadalom által elismert igénye magántulajdonra. Jellemzően nincs megbízható szerződéskikényszerítés, ha nincs elfogulatlan bírói rendszer, ami alkalmazza az állam kényszerítő erejét, hogy megkövetelje az egyénektől az általuk kötött szerződések tiszteletben tartását.

De az egyéneknek szükségük van arra, hogy a tulajdonukat és a szerződéses jogukat megvédjék, nemcsak más egyének erőszakos fellépésétől a magánszektorban, hanem a társadalom legnagyobb erejű képződményétől, nevezetesen magától az államtól. Egy gazdaság csak akkor tudja learatni a maximális nyereséget a befektetésekből és a hosszú távú tranzakciókból, ha van kormányzata, amiről elhiszik, hogy elég erős a fennmaradáshoz és korlátozva van abban, hogy az egyén tulajdonhoz és a szerződések kikényszerítéséhez való jogait megsértse. Mire van szüksége egy társadalomnak ahhoz, hogy olyan állammal bírjon, amely mindkét feltételnek megfelel?

Érdekes módon azok a feltételek, amelyek szükségesek a maximális gazdasági fejlődéshez elengedhetetlen egyéni jogokhoz, pontosan ugyanazok, mint amik egy működő demokráciához szükségesek. Nyilvánvalóan egy demokrácia nem életképes, ha az egyének, beleértve a kormány fő ellenfeleit is, hiányzik a szólásszabadsághoz, a tulajdonuk és szerződéseik biztonságához való joguk, vagy a törvényt nem tartják be, amikor aszerint a jelenlegi kormányzatnak el kell hagynia hivatalát. Ezért ugyanaz a bírósági rendszer, független igazságszolgáltatás, a törvények és egyéni jogok tisztelete szükséges egy működő demokráciához, mint ami szükséges a tulajdon és a szerződéses jogok biztosításához.

Amint az előző indoklás sugallja, az egyedüli olyan társadalmak, ahol az egyéni tulajdon-, és szerződéses jogok megbízhatóan fenntarthatók több generáción keresztül, azok a stabilan demokratikus társadalmak. Egy zsarnokságban a zsarnok gyakran rövid távra tervez és bármely törvényes öröklést biztosító független hatalom hiánya azt jelenti, hogy mindig jelentős bizonytalanság van a jelenlegi zsarnok távozása körül. A történelem egyetlen példát sem nyújt olyan abszolút uralkodók hosszú, megszakítás nélküli sorozatára, akik mindig elismerték az alattvalóik tulajdonhoz és szerződéskikényszerítéshez való jogát. A hatalom alkalmazásának korlátai, a hivatalban töltött idő, és a demokratikus politikai vezetők időhorizontja kétségkívül még rövidebb, mint a tipikus zsarnok esetén és a demokráciák emiatt sokat veszítenek a hatékonyságukból. De egy stabil demokráciában, ahol a hatalom átadása kiszámítható és a törvények által szabályozott, az egyén jogainak biztosítása és kikényszerítése nem hasonlóan rövidlátó. A stabil demokráciában sok egyén bizalommal köt még nagyon hosszú távú szerződéseket is, nagyobb összegeket helyez letétbe dédunokái számára, befektetéseket hoz létre, amelyektől elvárja, hogy korlátlan ideig maradjanak fenn, és ezért kinyilvánítja, hogy törvényes jogai biztosítására számít a korlátlan jövőre nézve.

Nem meglepő módon, a tőke gyakran elmenekül azokból az országokból, ahol folyamatosan vagy epizódyszerűen diktatúra van (még ha ezek tőkében szegények is) a stabil demokráciákba, habár az utóbbiak viszonylag jól el vannak látva tőkével, és ezért csak szerény megtérülési rátát tudnak ajánlani. Hasonlóan, a szerződés-intenzív tevékenységek, mint a bank-, a biztosítási szektor, vagy a tőkepiacok hasznát főleg az olyan stabil demokráciák aratják le, mint az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Svájc. Bár a tapasztalat azt mutatja, hogy a viszonylag szegény országok rendkívül gyorsan tudnak fejlődni, ha egy erőskezű diktátor uralkodik, akinek esetleg szokatlanul jó

gazdaságpolitikája van, ez a növekedés csak egy vagy két diktátor hatalma alatt áll fent. Nem véletlen, hogy azok az országok, amelyek elérték a gazdasági fejlődés legmagasabb szintjét és generációk óta jó gazdasági teljesítménnyel bírnak, egytől egyig stabil demokráciák. A demokráciáknak kétszer akkora esélyük van háborús győzelemre is, mint a diktatúráknak (Lake 1992).

A valószínűtlen átmenet

Hogyan keletkeznek zsarnokságokból demokráciák? Azt viszonylag könnyű belátni, hogyan jönnek létre a diktatúrák, és miért lett ez a domináns kormányforma a letelepült földművelés óta: sosincs hiány erős emberekből, akik vagyont szereznek az adóbevételekből. Azt sokkal nehezebb belátni, hogy a demokráciák a zsarnokságokból jönnek létre.

Logikai hiba azt feltételezni, hogy ha egy zsarnok alattvalói szenvednek az elvonásoktól, akkor azok majd megbuktatják őt. Ugyanúgy a kollektív cselekvés logikája, amely biztosítja a társadalmi szerződések hiányát a történelem folyamán, ami révén a nagy csoportok megegyeznek, hogy megkaparintják a kormányzás előnyeit, azt is magában foglalja, hogy a tömegek nem fogják csupán azért megdönteni a zsarnokot, mert nekik úgy jobb lenne. A történelmi példa legalább az első fáraóktól kezdve Szaddám Huszeinig azt mutatja, hogy a keménykezű zsarnokok maradnak hatalmon, még ha szörnyű szenvedéseket is okoznak népüknek. Ha leváltják őket, az más okok miatt van (pl. utódlási válság) és gyakran egy másik letelepedett bandita teszi ezt meg.¹¹ Milyen speciális körülmények magyarázzák azokat az eseteket, ahol egy többé-kevésbé demokratikus,¹² vagy legalábbis pluralista kormányzat jön létre egy zsarnokságból?

Egy nyilvánvaló különleges körülmény, hogy a leggazdagabb országok demokráciák, és ezek általában felülkerekedtek a fő diktatórikus versenytársakkal (akár fasiszták, akár kommunisták) folytatott küzdelemben. A győztes demokráciák néha bátorították, vagy támogatták más országokban a demokratikus átmenetet. Néhány esetben, mint a második világháború utáni Németország, Japán, vagy Olaszország esetében, a győztes demokráciák többé-kevésbé elvárták a demokratikus intézmények létrejöttét, cserébe a legyőzött országok függetlenségének biztosításáért. Az elméleti kihívás nem ezeknek az átmeneteknek a magyarázata, hanem inkább a belső és spontán tranzícióké.

Bármennyire is könnyű lenne úgy érvelni, hogy a kezdetben vagy a spontán módon demokratizálódott országok meg vannak áldva demokratikus kultúrával, vagy önzetlen vezetőikkel, ez csak egy ad hoc kifogás lenne. A kötelességünk itt az, hogy megmagyarázzuk a spontán átmenetet a demokráciába, ugyanabból az egyszerű modellből, mint amit a tanulmány többi részében használtunk.

Az elmélet azt sugallja, hogy a demokrácia spontán kialakulásának magyarázatához a kulcs a zsarnoksághoz szükséges jól ismert feltételek hiánya. Azt kell megmagyaráznunk, hogy egy vezető, aki megszervezte a zsarnok leváltását, miért ne tenné meg magát a következő diktátornak, vagy a zsarnokot eltávolító bármelyik összeesküvő csoport miért ne hozna létre egy kormányzó juntát? Láttuk, hogy a zsarnokság a legkifizetődőbb foglalkozás és a legtöbb puccs és felfordulás szervezője lesz a következő diktátor. Így az elmélet itt azt vetíti előre, hogy a demokrácia valószínűleg véletlenszerűen jönne létre, amikor az egyének, vagy csoportok vezetői, akik a zsarnokság megdöntésében élen jártak, nem tudtak létrehozni egy másik zsarnokságot, bármennyit nyernének is belőle. Következtethetünk ebből az elméletből arra, hogy a zsarnokságot a történelem véletlenei megakadályozzák, a demokráciát pedig lehetővé teszik, így erőegyensúlyt vagy patthelyzetet teremtve. Az erő és az erőforrások alacsony koncentrációja lehetetlenné teszi bármelyik vezetőnek vagy csoportnak, hogy legyőzze az összes többi.

11 Más típusú okokra további példához lásd Olson 1990.

12 A rövidség érdekében a demokráciát itt inkább úgy definiáltuk, mint versengő választásokat, társadalmi pluralizmust, és a zsarnokság hiányát, mint az általános választójogot. Bár azt, hogy egy szűkebb választójog hogyan szélesedik ki, meg lehet magyarázni ezen elmélet egyszerű kiterjesztésével, ezen kiterjesztések kidolgozása és a kipróbálása a történelmi bizonyítékkal szemben nem lenne egyszerű vállalkozás.

Bár ez a levezetés nem ad számunkra általános következtetést: inkább közvetlenül az egyik fő felfedezésre mutat rá a demokrácia létrejöttével kapcsolatos történelmi és politikatudományi irodalomban. Ha ez az elmélet helyes, az igazság egy jelentős elemének kell lennie a brit történelem „whig interpretációjában” és olyan politikatudósok demokráciamagyarázatában, mint Robert Dahl (1971), és különösen Tatu Vanhanen (1989). Ha az itt bemutatott elmélet igaz, az az irodalom is helyes, ami a demokrácia létrejöttét történelmi feltételekkel és az erőforrások alacsony koncentrációjával magyarázza, ami lehetetlenné tette bárki számára, hogy megszerezzen minden hatalmat.

Az eddigieken túl érdemes visszatérnünk az elméletre egy lényeges részlet miatt. Még ha erőegyensúly is áll fenn, ami visszatart bárkit attól, hogy megszerezzen egy nagy területet vagy joghatóság teljes irányítását, minden egyes csoport vezetője kinevezheti magát egy kis terület zsarnokának. Egy nagy terület feletti hatalom és erőforrások szétszóródása kis méretű zsarnokságokat eredményezhet, de demokráciát nem. Ha azonban a versengő csoportok egy nagy és jól körülhatárolt területért küzdenek, a kis zsarnoki uralmak nem megvalósíthatók. Akkor sem megvalósíthatók, ha minden kis zsarnokságot létrehozni képes vezér úgy gondolja, hogy egy kis területű diktatúra nem lenne életképes, akár a többi zsarnok agressziója, akár bármi más indok miatt.

Ha az ilyen vitatott területek vagy bármi más ok felülírja a terület mini-diktatúrákra való felosztását, akkor minden csoport vezetője számára az elérhető legjobb megoldás az olyan hatalmi egyensúly, ahol a hatalmat megosztják. Ha egyik vezető sem tudja legyőzni a többit, vagy elszigetelni híveit egy külön területre, akkor a megoldás vagy belefolyani a hiábavaló háborúskodásba, vagy megkötni egy fegyverszünetet egymás érdekeinek kölcsönös elismerésével. A közrend és más közjóságok biztosítása ezen körülmények között előnyös lehet minden csoport számára, ezért a különböző csoportok vezetői ösztönözve vannak arra, hogy kidolgozzanak egy kölcsönösen kielégítő egyezséget az ilyen javak biztosítására. Ha adva vannak a békés feltételek, a vezetőknek és minden csoport tagjának nagy haszna származik abból, hogy kölcsönösen előnyös szerződéseket tudnak kötni másokkal, és ezáltal közös érdekük van a pártatlan és független igazságszolgáltatás létrehozásában. Több csoportnál nem biztos előre a választások kimenetele, mivel - szövetkezve más csoportokkal – minden csoport biztosítani tudja, hogy a többiek közül senki se uralja folyamatosan a választásokat. Ezért a választások a különböző csoportok vezetői közti konszenzusos egyezségekhez hasonlóan összhangban lehet a vezetők és a csoporttagok érdekével.

Bár sok demokrácia létezik, nincs sok példa spontán és teljesen önálló átmenetre. A legtöbb demokrácia az angol nyelvterületen sokat köszönhet a pluralizmusnak és annak a demokráciának, amely a 17. század végi Nagy-Britanniában jött létre. Ezért ezek az országok általában nem nyújtanak teljesen független próbát a fenti érveléshez a demokráciába való átmenetről.

Szerencsére, a demokrácia kezdeti megjelenése az 1689-es angliai Dicsőséges Forradalommal (és a nagyon fokozatos elmozdulás a szigorúan korlátozott polgárjogokat biztosító demokráciából az általános választójog felé) szépen illeszkedik jelen elmélet logikájába a demokratikus átmenetről. Az angol polgárháborúban nem voltak tartós győztesek. A brit protestantizmus különböző irányzatai és a hozzájuk kötődő gazdasági és társadalmi erők többé-kevésbé azonos erővel bírtak. Sok költséges háborúskodás folyt, de persze Cromwell után senki nem volt képes legyőzni a többieket. A visszahívott Stuart királyok lehet, hogy képesek lettek volna erre, de sok hibájuk és döntéseik, amelyek végül egyesítették majdnem az összes hagyományosan egymással szemben álló protestánst, és más, ellenük irányuló politikai folyamatok a totális vereségükhöz vezettek.

Egyik győztes vezető, csoport, vagy folyamat sem volt elég erős ahhoz, hogy a többiekre kényszerítse az akaratát és egy új zsarnokságot hozzon létre. Senki nem volt ösztönözve arra, hogy Vilmosnak és Mária-nak ezt lehetővé tegye. Az összes vezető és hatalmi csoport számára az elérhető legjobb lehetőség az volt, hogy elismerje a Parlament fennhatóságát, amely mindannyiukat magába foglalta és hogy biztosítékot szerezzen a többiek hatalma ellen a független igazságszolgáltatás és a Bill of Rights révén. (A polgárjogok terjedésének története túl hosszú, hogy itt elmondjuk. Nem nehéz belátni, hogy amikor a társadalom feltétlenül zsarnokellenes és

biztonságosan pluralista volt, hogyan tudták további csoportok befektetni a jövedelmező interakciókba, amit a választójoggal felruházottak érdekei hoztak magukkal – és az elnyomás költségei, amit ráterheltek a felruházottakra – a szélesebb választójogba.)

Egy megfelelően korlátozott demokráciával, független igazságszolgáltatással, a Bill of Rights bevezetésével az angol emberek a kellő időben elértek egy viszonylag magas bizalmi szintet. Bármely szerződés, amelyben részt vettek, elfogulatlanul kikényszerítésre került és a magántulajdonjogok még a kormánnyal szemben is biztosítva voltak. Az egyén tulajdonhoz és a szerződések kikényszerítéséhez való jogai valószínűleg nagyobb biztonságban voltak 1689 után Nagy-Britanniában, mint bárhol máshol. Ráadásul Nagy-Britanniában, nem sokkal a Dicsőséges Forradalom után kezdődött az ipari forradalom.¹³

Bár a demokratikus nemzeti kormány létrejött az Egyesült Államokban (és még néhány brit gyarmaton, mint Ausztrália és Kanada) részben a brit hatásnak köszönhető, szintén része volt benne annak is, hogy egy csoport, vagy gyarmati kormány sem volt képes legyőzni a többieket. A 13 gyarmat még olyan fontos dolgokban is különbözött egymástól, mint a rabszolgasághoz való viszony, vagy a vallás, és egyikőjük sem tudta ellenőrzése alá vonni a többit. A különálló gyarmatok általában jelentős mértékű belső demokráciával rendelkeztek a brit uralom alatt és sok gyarmat a vallási és gazdasági csoportok miatt, berendezkedését tekintve is eltért egymástól. Az amerikai alkotmány sok szerzője természetesen alapvetően tudatában volt a hatalommegosztás fenntartásának fontosságával (fékek és ellensúlyok), amik megelőzik a zsarnokságot.

A fejlődés különböző forrásai zsarnokságokban és demokráciákban

Mivel az emberei természet rendkívül összetett és az ember ritkán cselekszik egyszerű motivációk alapján, a racionális önérték feltételezése, amit az elmélet kifejlesztéséhez használtam, nyilvánvalóan túl leegyszerűsítő, hogy az igazságot valósággá tegye. De a torz feltételezés, amit használtam, nemcsak leegyszerűsítette a rendkívül összetett valóságot, hanem bevezette az elfogulatlanság elemét is: ugyanazt a motivációt feltételezve minden rezsím esetében. Az eredmények valószínűleg elég robusztusak ahhoz, hogy gazdagabb és realisztikusabb viselkedési feltevéseket esetén is fennálljanak.

Ugyanazon motivációs feltételezés és elmélet használata a zsarnokságra és a demokráciára megvilágítja a gazdasági fejlődés gyökereiben lévő különbségeket és a progresszió akadályait a demokráciákban és a diktatúrákban. Egy zsarnokságban, a rend, más közjavak és a társadalmi fejlődés forrása, amelyet előbbiek tesznek lehetővé, a zsarnok átfogó érdeke. A zsarnokságok hosszú távú fejlődésének fő akadályai, hogy az egyén jogai, még az olyan viszonylag apolitikusak és gazdasági jellegűek, mint a tulajdon vagy a szerződések sem lehetnek sosem biztonságban, legalábbis hosszú távon.

Bár a demokráciáknak is nagy előnyeik származhatnak átfogó hivatalokból vagy politikai pártokból, ezt nem mindig értik meg az emberek. És azt sem, hogy nagy nehézségeket okoz, hogy távol tartsák a speciális érdekeket az uralkodó gazdaságpolitika kialakításától egy hosszú távon stabil demokráciában. Más részről, a demokráciáknak megvan az a nagy előnyük, hogy megakadályozzák a vezetőiket abban, hogy a társadalmi többlet jelentős részét elvonják. Szintén megvan az a rendkívüli erényük, hogy ugyanazok az egyéni jogok szükségesek egy működő demokráciához, mint ami a tulajdonjogokhoz és a szerződések kikényszerítésének biztosításához kell. A demokrácia morális vonzerejét ma már majdnem világszerte értékelik az emberek, de a gazdasági előnyeiket aligha értik.

---

13 Annak a bizonyítékához, hogy hogyan növekedtek a városok sokkal gyorsabban a középkori és a kora újkori Európában demokratikus vagy kevésbé zsarnoki rezsimek alatt, lásd DeLong és Scheifer 1992. Valójában ez a tanulmány a demokrácia előnyeinek próbája, amit javasoltam.